

MARTIN ŠRAJER / 31. 7. 2024

Stíny horkého léta

Dva roky od konce války. Horké léto v Beskydech. Nad odlehlým statkem Ondřeje Barana krouží hladový dravec. Málomluvný hospodář bere do ruky pušku a ptáka jedním výstřelem posílá k zemi. Zatím chrání hlavně svá hospodářská zvířata. O pár dnů později se ale v nebezpečí bude nacházet on sám, jeho žena Tereza a dvě děti. Baranovo hospodářství se totiž stane útočištěm pětice banderovců mířících do Rakouska. Ukrajinští nacionalisté si mlčenlivého horala, jeho rodinu a také místního lékaře berou jako rukojmí, protože jeden z nich byl zraněn a nemůžou tak pokračovat v cestě. Začíná napjaté čekání, kdy se ozve další rána.

Jiří Křižan (1941–2010) pracoval nejprve jako redaktor *Mladé fronty*, poté jako dramaturg na Barrandově, kde také upravoval dialogy pro dabing. *Stíny horkého léta* představovaly po dvou kolektivních projektech jeho první samostatný scénář. Námět byl inspirován jedním z motivů novely *Stín*. Tu Křižan napsal na konci šedesátých let, ale z politických důvodů vyšla až osm let po autorově smrti (mezitím se v roce 1990 stala předlohou filmu *Tichá bolest*). Křižan v knize čerpal ze vzpomínek na dobu po únorovém převratu. Z těch vlastních i těch, které si vyslechl od pamětníků.

V roce 1975 rozpracoval námět nejprve do podoby filmové povídky, pak literárního scénáře. Spoluautorem námětu byl Zdenek Sirový, o kterém se logicky uvažovalo jako o vhodném kandidátovi na režii. V té době ovšem ještě nebylo jisté, zda se po trezorovém filmu *Smuteční slavnost* (1969) bude moct vrátit k celovečerní režii. V podobně nejisté pozici se nacházel František Vláčil, tehdy natáčející pouze pro Krátký film. Ústřední barrandovský dramaturg Ludvík Toman nakonec schválil Vláčila. Došlo k tomu nicméně až v červnu 1976, příliš pozdě na to, aby mohlo být zahájeno letní natáčení. Produkce proto byla posunuta na léto následujícího roku.

Vláčil v mezičase natočil jiný film. Valašské lokace pro *Stíny horkého léta* vybíral paralelně s dokončováním *Dýmu bramborové natě* (1976). Jako hlavní exteriér pro

horskou baladu posloužilo fojtství ve Velkých Karlovicích, které v roce roce 1793 postavil tesařský mistr Jan Žák a později přestavěl Ján Bill. Krom toho se filmovalo ve Štramberku nebo Valašském Meziříčí. Další důležitou přípravnou fází představoval casting.

S Jurajem Kukurou nebylo třeba dlouho váhat. Pro roli sluncem ošlehaného, v daném prostředí cizorodého ovčáka se perfektně hodil. Ideální představitelku Baranovy křehké pečující ženy tvůrci našli v Martě Vančurové. Ožehavější bylo obsazení banderovců. Vláčil chtěl původně polské herce. Snad kvůli obavě, aby se znakem záporných postav nestala ukrajinština. Nakonec využil skutečnosti, že hrdlořezové ve filmu jedinkrát nepromluví a do rolí obsadil neokoukané herce z českých divadel.

Jedním z nich byl třicetiletý Jiří Bartoška, který si kvůli roli nechal odbarvit vlasy. Barva mu ale podle jedné historky z natáčení slezla a nakonec musel hrát v plavovlasé paruce. Když ale v časopise *Záběr* později vzpomínal na natáčení, Vláčilovo režijní vedení si pochvaloval: „Vláčil nám prostě dokázal přiblížit pocity člověka, kterého jsme měli hrát. Velmi přesně, důkladně a zasvěceně. Před každým záběrem.“ Kromě barvy na vlasy a vedra štáb potrápila ještě filmová technika. Kvůli vadám v obraze musel kameraman Ivan Šlapeta některé záběry přetočit.

Hrubý sestřih filmu byl dokončen v říjnu 1977. Téměř rok ale trvalo, než *Stíny horkého léta* vstoupily do tuzemské distribuce. Jejich premiéru oddálilo uvádění na různých festivalech včetně toho karlovarského, kde Vláčil obdržel hlavní cenu, Křišťálový glóbus (ex aequo se sovětským filmem *Bílý Bim, černé ucho*). Zasluhou festivalového tažení se snímku dostalo velké publicity v Československu i za hranicemi, kde si recenzenti všímali hlavně toho, jak tvůrci dokázali uplatnit westernová schémata a dobrodružnou kostru vyplnit psychologičtěji pojatým příběhem.

Úvaha o podstatě statečnosti si stejně jako Vláčilovy starší filmy vystačí s minimem dialogů. Napětí je akcentováno buď zlověstným tichem, nebo hudbou Zdeňka Lišky (šlo o jeho poslední spolupráci s Vláčilem). Obrazové pojetí je ovšem oproti režisérovy poetičtější snímek založeno na nestylizovaném, realistickém zachycení skutečnosti. Důležitou složku obrazu tvoří vizualizace parného léta. Ostré kontrasty světla a stínu, spalující paprsky slunce nebo kapky potu na tvářích herců umocňují dusivou atmosféru. Nehybný vzduch, zastavený čas. Pomalejší tempo udává i střih Miroslava

Hájka.

Film, kterým se Vlášil podle některých ohlasů vrátil ke svému režijnímu debutu, dobrodružnému snímku podle Kalčíkovy povídky *Pronásledování* (1958), tak sice stojí na žánrovém půdorysu, ale oním žánrem není klasická hollywoodská kovbojka s přestřelkami a jízdami na koních. *Stíny horkého léta* spíš působí, v dobrém i zlém, jako kdybyste bezeslovnou „vyčkávací“ sekvenci ze spaghetti westernu Sergia Leoneho roztáhli na celovečerní stopáž.

Z pohledu současnosti, kdy máme možnost srovnání s mnoha napínavějšími zahraničními home-invasion thrillery (od britských *Strašáků* po Španělská *Zvířata*), se jako hlavní kvalita *Stínů* jeví psychologická nejednoznačnost postav. Baran je sice vykreslen coby mírný muž, který se vyhýbá konfliktům s lidmi z města, kam jezdí směřovat produkty svého hospodářství, ale zřejmě především kvůli tomu, aby měl od druhých klid, ne proto, že by se mu přičilo násilí. Na otázku, zda dokáže zasáhnout proti vetřelci, dává film kladnou odpověď hned během úvodní scény. Jeho problémem tedy není zbabělost, jak se domnívá jeho syn Lukáš, ale individualismus. Naučil se spoléhat výlučně na sebe a totéž očekává od svého potomka.

Hybnou silou vyprávění je napětí vnitřní, vycházející z konfliktu mezi otcem a synem, ne tolik napětí vnější. Chod hospodářství nerušeně pokračuje i po vpádu banderovců. Rodina se věnuje svým každodenním povinnostem s takovou nenuceností, až je snadné zapomenout, že jim společnost dělají muži vyzbrojení noži a pistolemi. O jejich nebezpečnosti nás zpravují spíš dialogy postav, polopaticky vysvětlující, že banderovcům na ničem nezáleží a jsou tudíž schopni ledasčeho, než činy. V ohrožení se nejčastěji ocitá Tereza, která pro ozbrojence představuje nejlákavější kořist. Jejím jediným úkolem je starat se o dítě a domácnost a čelit pokusům o znásilnění, před kterými ji opakovaně zachraňuje Baran. Představuje stereotypně křehkou, vystrašenou figuru bez možnosti zasáhnout do děje.

Tato dramaturgická přebytečnost odpovídá tomu, jak Terezu vnímá, resp. přehlíží Baran. Protagonista svou pozornost věnuje přednostně synovi, kterému se v předtuše tragédie snaží předat co nejvíc znalostí a zkušeností – jak opravit střechu, pokosit trávu, obstarat ovce –, a připravit jej tak na budoucnost, kdy se zřejmě sám bude muset postarat o matku a malého sourozence. Vážnější záležitosti typu přítomnosti

cizinců jinak Baran řeší s lékařem. S manželkou během filmu prakticky nepromluví, nanejvýš ji ujistí, že všechno bude v pořádku, když se mu ona svěří s tím, co tak jako tak vyzařuje z každého jejího pohybu a pohledu – totiž že se strašně bojí.

Přestože Baranovi očividně záleží na bezpečí jeho nejbližších, vyprávění opakovaně akcentuje jeho „kovbojské“ solitérství. Ať už skrze neochotu či neschopnost začlenit se do komunity, nebo velkými celky snímanými z ptačího nadhledu, v nichž se hrdina nachází sám uprostřed krajiny. Žije podle dávných zvyků, v souladu s přírodou, což jej na jednu stranu šlechtí, na stranu druhou dělá zranitelným. Skutečné hrdinství někdy nespočívá v tom, že se odhodláte k výstřelu, ale ve schopnosti říct si o pomoc, zní v podtextu filmu. Baladičnost posledních minut je dána právě pochybnostmi, zda se Baran pod tlakem zachoval správně a předal svému synovi takový odkaz, který povede k postupnému vymýcení násilného dědictví války.

Film byl v roce 2024 digitálně restaurován za spolupráce Národního filmového archivu, Státního fondu kinematografie a Mezinárodního filmového festivalu Karlovy Vary ve studiích Universal Production Partners a Soundsquare v Praze.

Stíny horkého léta (Československo, 1977), režie: František Vlácil, scénář: Jiří Křižan, kamera: Ivan Šlapeta, hudba: Zdeněk Liška, hrají: Marta Vančurová, Juraj Kukura, Gustáv Valach, Gustav Opočenský, Karel Chromík, Jiří Bartoška, Zdeněk Kutil, Augustín Kubán, Ilja Prachař a další. Filmové studio Barrandov, 100 min.

Použitá literatura:

Petr Bedna, Jiří Bartoška. S rolemi je to jako s počasím. *Záběr: časopis filmového diváka* 14, 1981, č. 14 (4. 9.), s. 8.

Miroslav Courton, Dramatická balada o hrdinství. Nový český film *Stíny horkého léta*. *Kino* 33, 1978, č. 33 (30. 5.), s. 7.

Petr Gajdošík, *František Vlácil – život a dílo*. Příbram: Camera obscura 2018.